

ВІДГУК

опонента, доктора юридичних наук, професора Цільмак Олени Миколаївни на дисертацію Перунової Ольги Сергіївни на тему: «Юридико-психологічні засади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України», поданого на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку органів внутрішніх справ України, в тому числі – поліції, пріоритетними стають завдання гуманізації професійної підготовки працівників, розвиток у них загальної та спеціальної психологічної культури як основи ефективної службової діяльності, відтак – створення кадрового “ядра”, що відповідало б вимогам сьогодення. Це потребує, зокрема, й осмислення категорій гендерного права та формування психологічно адекватних оцінок стосовно гендерних відносин у професійному юридичному середовищі. Гендерні відносини в професійному середовищі – складова гендерної проблеми, які привертає сьогодні пильну увагу світової спільноти. Зрештою, побудова демократичного устрою держави й суспільства неможлива без дотримання принципу рівності. Принцип рівності є універсальною категорією й виключає дискримінацію за будь-якою ознакою: раси, кольору шкіри, релігії, соціального статусу. Рівність за ознакою статі відображає лише один, але дуже вагомий елемент у конструкції загального принципу рівності.

Відомо, що загальною світовою тенденцією стає збільшення питомої ваги службовців-жінок в правоохоронних органах (слідчих, суддів, прокурорів, адвокатів та ін.). Практичних підрозділів поліції вона стосується меншою мірою, на що існують свої причини, основна з яких – повсякденні безпосередні контакти з правопорушниками у конфліктних ситуаціях, що потребує, окрім іншого, й відповідної фізичної підготовленості (не сили як такої, а саме підготовленості). Між тим, у багатьох країнах світу жінки-поліцейські складають близько 40% особового складу.

Визнано також, що наявність у поліцейських підрозділах жінок здатне чинити як позитивний, так і негативний вплив на соціально-психологічний клімат та ефективність діяльності в цілому.

Разом з тим, особливості здійснення професійних обов'язків, постійна контактна взаємодія чоловіків та жінок, значна кількість чинників, що сприяють професійній деформації поліцейських, індивідуальні психологічні особливості зумовили виникнення гендерно обумовленого насильства у сфері роботи відповідних структур.

Оскільки гендерно обумовлене насильство є феноменальним явищем у сфері як психології, так і права, його вирішення є нагальним завданням для юридичної психології.

Проблематиці гендерної рівності, дискримінації за ознакою статі, насильства за гендерною ознакою присвячена низка робіт науковців - Н.Алюшиної, О. Андрєєвої, О. Бандурки, М. Буроменського, К. Левченко, Т.Мельник, В. Муранова, Л. Наливайка, О. Руднєва, А. Стародубцева, Д.Швеця та ін.. Однак питання гендерно обумовленого насильства, пов'язаних з ним інших проблем, дотепер не мають належного системного наукового обґрунтування і достатнього дослідницького опрацювання. Зокрема, відсутні роботи, виконані на рівні теоретичного узагальнення щодо індивідуально-психологічних та типологічних рис особистості правоохоронців, схильних до вчинення гендерно обумовленого насильства, не висвітлені механізми детермінації їх протиправної поведінки.

Враховуючи вищезазначене, **актуальність** проблематики дисертації О.Перунової не підлягає сумніву, а висвітлення наріжних питань, що стосуються детермінант гендерного насильства в органах Національної поліції, напрямів можливої його профілактики цілком на часі в контексті оптимізації етики і психології службових стосунків поліцейських.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечені: 1) широтою, різноманітністю та ґрунтовністю опрацьованої джерельної бази; логічною

побудовою методики дослідження; 2) адекватністю методології та логікою побудови методики дослідження; 3) ґрунтовністю та репрезентативністю вибірки, яку склали понад 3000 респондентів – чоловіків та жінок, щодо яких дотримано усі вимоги щодо соціально-психологічного дослідження використанням результатів оригінального соціологічного дослідження 4) узагальненням результатів вивчення рішень службових розслідувань щодо гендерно зумовленого насильства в органах внутрішніх справ, адекватною інтерпретацією дослідницького матеріалу.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений внутрішньо узгодженою **структурою** дисертаційної роботи. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (237 найменувань на 29 сторінках) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 253 сторінки, із них обсяг основного тексту – 206 сторінок.

Метою дисертаційної роботи є розроблення наукової концепції юридично-психологічних засад боротьби з різними проявами гендерно обумовленого насильства в умовах підготовки та роботи працівників органів поліції, яка б забезпечила попередження вчинення неправомірних дій з боку представників правоохоронної діяльності.

Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи надає підстави стверджувати, що основні положення та висновки, які виносить автор на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни.

Характеристика змісту роботи. Змісту дисертації притаманний доволі високий теоретичний та науково-методологічний рівень виконання поставлених дисертантом завдань, найбільш ґрунтовними з яких є:

аналіз вітчизняного та міжнародного правового регулювання, з метою визначення механізму для притягнення до відповідальності за гендерно обумовлене насильство; дослідження феномену та опрацювання поняття «гендерно обумовленого насильства», визначення його видів; дослідження найбільш поширених проявів гендерно обумовленого насильства у

Національній поліції; з урахуванням юридико-психологічних особливостей, сформовано заходи запобігання та профілактики вчинення гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції; на основі судової та міжнародної практики визначити найбільш ефективні психологічні та правові способи захисту осіб, потерпілих від гендерно обумовленого насильства.

Адекватний теоретичний підхід надав можливість автору аргументовано визначити власну позицію щодо низки питань предмета дослідження, яким є психологічні та правові засади формування заходів профілактики гендерно обумовленого насильства. Безумовною перевагою роботи є логічність і послідовність викладення матеріалу.

Насамперед авторка висвітлює історичні передумови та джерела виникнення поняття «гендеру» в світовій суспільній практиці та науковому осмисленні, аналізує національне та міжнародне законодавство, визначення гендерно обумовленого насильства, визначає основоположні принципи, на яких і ґрунтується її дослідження. Нею здійснюється ретельний розгляд основних різновидів гендерно зумовленого насильства – фізичного, психологічного, економічного тощо.

У подальшому, у цьому ж розділі відображено результати предметного компаративного аналізу законодавства в сфері відповідальності за гендерно обумовлене насильство в праві країн Європи і в законодавстві України, окреслюються перспективні напрями модифікації вітчизняного права стосовно гендерного насильства.

У другому розділі роботи на солідному експериментальному матеріалі переконливо опрацьовані конкретні прояви та особливості гендерно обумовленого насильства в Національній поліції України. Зокрема, достовірно виявлено, як поліцейські ставляться до гендерно обумовленого насильства та на скільки вони є поінформованими; наслідки впливу гендерно обумовленого насильства на роботу працівників поліції – чоловіків та жінок та основні копінг-стратегії реагування на прояви гендерно обумовленого насильства.

Враховуючи отримані показники, автором зроблено висновок, що респонденти саме явище сексуального домагання сприймали більше як злочин насильницького характеру. В цілому, майже всі респонденти вважали насильством застосування фізичного впливу сексуального характеру.

Авторкою досліджено роль керівника підрозділу у провокуванні гендерного насильства. Здобувач зазначила, що високий показник насильників-керівників характеризується тим, що такі особи мають особистісні характерні ознаки, зокрема, нестабільну самооцінку, в результаті чого особа, шляхом вчинення певних дій намагається відновити і стабілізувати власну самооцінку і встановити символічне панування над жертвою. Підкреслено, що сексуальне домагання в поліції, зокрема, може бути наслідками безмежної влади керівника над підлеглим.

В третьому розділі дисертації описуються шляхи та напрями профілактики гендерно-обумовленого насильства в секторі безпеки України і в Національній поліції, зокрема. Зазначється, що важливим напрямком задля профілактики гендерно-обумовленого насильства є просвітницька робота з курсантами та потенційними майбутніми працівниками поліції або інших силових структур. Наголошено, що у кожному закладі вищої освіти повинна постійно проводитись робота психолога, як в загальному порядку, так і з кожною групою окремо, яка повинна бути направлена на формування вмінь майбутніх працівників поліції підтримувати здорові міжособистісні стосунки. Одним із заходів є побудова психологічних програм для співробітників за основними видами діяльності в органах поліції, які б враховували специфіку кожного напрямку роботи поліцейського. Такі програми повинні розроблятися на основі методичних рекомендацій з урахуванням організації роботи співробітників, які піддаються суттєвому психологічному навантаженню. Здобувачкою наголошено, що з метою запобігання гендерно-обумовленого насильства та зменшення його показників, доцільно на системному рівні вжити таких заходів, а саме: підтримка робочих спільнот щодо створення гармонійного робочого клімату; визнання утисків і дискримінації та їх наслідків, зокрема, емоційного

вигорання працівників; пошук відповідних контактних осіб, наприклад, представник служби безпеки на робочому місці, персонал охорони праці, до яких можливо звернутись зі скаргою на дії колеги або керівника; інформування щодо того, які дії необхідні для уникнення гендерно обумовленого насильства та надання інформації про існуючі системи та організації допомоги (лекції, журнали, презентації); розробка процедур для розслідування випадків гендерно обумовленого насильства, дисциплінарних або реабілітаційних заходів; психологічна реабілітація.

Наукова новизна дисертації О.С.Перунової визначається тим, що за характером і змістом розглянутих питань її дисертаційна робота є першим в Україні монографічним науковим дослідженням, у якому здійснено комплексний та системний розгляд вагомої в суспільно-державному та практичному значенні проблеми гендерно-зумовленого насильства в царині правоохоронців, які покликані не лише не припускатись такого роду поведінкових відхилень, але й активно і неупереджено протидіяти їм на законних і регламентованих підставах.

Практичне значення має пропозиція авторки стосовно опрацювання дієвої відомчої програми формування гендерної толерантності та поновлення в Національній поліції України інституту наставництва.

Слід повністю погодитись з авторкою, що випадки гендерно обумовленого насильства не стають предметом судових справ у зв'язку із наявністю ряду причин, у тому числі, пов'язаних із відсутністю нормативно-правового регулювання механізму притягнення винних осіб до відповідальності. Більш того, положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» практично не застосовуються судами під час вирішення справ, пов'язаних із сексуальними домаганнями, як і норми Європейської соціальної хартії, що передбачає право на гідне ставлення на роботі.

Дисертантка переконливо довела, що актуальною є необхідність внесення до КК України та нового законопроекту «Про відшкодування шкоди

потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» такого положення: «насильницькими кримінальними правопорушеннями також є прояви гендерно обумовленого насильства у вигляді сексуальних домагань на робочому місці, змушування вступити у статевий зв'язок з метою просування по службі, гендерний мобінг та інші дії, наслідком яких є завдання особі сильних моральних та душевних страждань».

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення, сформульовані висновки та пропозиції дослідження відображено у збірнику тез круглого столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2019 р.); V Міжнародному студентському саміті «Права людини в умовах сучасних глобалізаційних викликів» (м. Дніпро, 18-19 квітня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 березня 2021 р.)

Оцінювання оформлення дисертації. Дисертацію оформлено згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом, оцінюючи позитивно роботу, слід висловити такі зауваження, а саме:

1. Дискусійним вважаємо висновок О.С.Перунової, що сексуальне насильство, сексуальне домагання, гендерний мобінг – це різні види одного і того ж явища – гендерно обумовленого насильства (с.103). Твердження авторки, що така поведінка може одночасно розглядатися як кримінальне правопорушення або як особливий вид переслідування, що не міститься у жодному з нормативно-правових актів. Їй отже потребує уточнення, що саме з перерахованих проявів гендерно зумовленого насильства передбачає визначену відповідальність за його вчинення.

2. Автором та сторінці 112 дисертації зазначено, що: «...десятиліття досліджень і збору статистичних показників демонструють, що жінки піддаються більш високому ризику певних видів насильства. В більшості випадках прояви насильства можна розглядати як гендерні, тобто, як правило,

вони здійснюються чоловіками проти жінок, і, крім того, вони можуть мати сексуальний аспект, можуть заподіювати фізичну або психологічну шкоду, в іншому випадку, жертва може перебувати у підпорядкуванні злочинці». Під час захисту хотілося би почути кількісне підтвердження такого переконання авторки.

3. Дискусійним також можна вважати твердження авторки що «спостерігачі гендерно обумовленого насильства» переживають схожі емоції як і безпосередні жертви (с.120). Хоча в подальшому вона стверджує, що «...демонстрування, жарти, розмови сексуального характеру, навіть адресовані іншій особі, суттєво впливають на психологічний стан особи, яка є їх свідком». Вказане потребує коментарів стосовно психологічного статусу особи яка є свідком, наразі її схильності до переживання страху опинитися на місці жертви та фрустрації від нездатності зупинити дії насильника.

4. Залишилось без конкретної пропозиції актуальне питання щодо застосування статті 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» до кривдника, який працює в системі органів внутрішніх справ (с.173). Незрозуміло, чи є у дисертантки міркування щодо того, на кого ж покладатиметься непросте завдання щодо проведення профілактичної роботи, з працівниками Національної поліції, які здійснюють гендерно обумовлене насилля?

Зазначені вище зауваження стосуються дискусійних питань або не цілком чітких формулювань здобувачка і не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертації. Сподіваємося, що О.С.Перунова ці зауваження врахує в подальшій практичній та науковій діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Дисертація Перунової Ольги Сергіївни «Юридико-психологічні засади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну

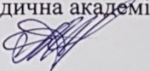
наукову проблему, яка має істотне значення для оптимізації регламенту службових відносин співробітників Національної поліції України на підставі чого внесено змістовні пропозиції стосовно вдосконалення норм КК України та практики його застосування, запропоновано конкретні і дієві заходи психологічного та виховного впливу.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично й літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Дисертація відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – Перунова Ольга Сергіївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – «Право».

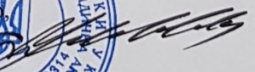
Опонент:

Професор кафедри психології
Національного університету «Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор,

О.М. Цільмак

Підпис засвідчую:

Перший проректор
Національного університету «Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

М.Р. Аракелян

